

Ermeni Soykırımını İddiası Algısı; Sosyolojik bir Yaklaşım

Recep Cengiz*

Özet

Tarihsel olarak Türk-Ermeni sosyal münasebetleri, Osmanlı devletinden önce Anadolu'da kurulan Selçuklu devleti ile başlamaktadır. Bu nedenle Ermenilerin, Selçuklu ve Osmanlı devletleri ile Doğu Anadolu ve Kafkasya'da 1915 olaylarına kadar yaklaşık sekiz yüzyıl devam eden sosyal birlik-teliklerinden söz etmek mümkündür.

Ermeni meselesinin temeli olarak sunulan "tehcir", Türkler tarafından Osmanlı devletinin, Ermenilerin siyasi isyanları karşısında kendini savunması olarak kabul edilmesine rağmen, ABD, AB ve dünyanın değişik ülkeleri söz konusu olayı formel ve enformel olarak soykırım olarak görmektedirler. Bu nedenle söz konusu tartışmalar konuyu hem dış politikada hem de iç toplumsal dinamiklerimiz açısından önemli/tartışmalı hale getirmektedir.

Ermenistan ve Ermeni diasporası tarafından yürütülen soykırım iddialarının, Avrupa ülkelerinin hemen hemen hepsinde, ABD ve bir kısım dünya ülkesi tarafından benimsenmesi ve buna bağlı olarak sosyalleşme süreci içinde Türkiye'de toplumsal bilinçte Ermeni soykırım iddialarının gerçek olduğu ve kabul gördüğü şeklinde anlaşılmaktadır. Bu yüzden

konunun sosyolojik olarak araştırılması ve verilerle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Araştırma; anket ve enformel görüşme tekniklerinden yararlanılarak elde edilen bulguların teorik sosyoloji ve tarih bilgileriyle birleştirilmesine, karşılaştırılmasına dayanan yorumlamalardan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tehcir, soykırım, diaspora, toplumsal bilinç, alt kültür.

Perception Of Armenian Genocide Claims; A Sociological Approach

Abstract

Turkish-Armenian social relations had their roots in the Seljuk Empire in Anatolia before the Ottoman Empire. Therefore we can talk about friendly social relations, which lasted for eight centuries, between the Armenian and the Seljuk, the Ottoman Empires in the Eastern Anatolia and in the Caucasus.

The "deportation" is taken as the basis for the Armenian question. Nowadays the United States and European Countries blame the Ottomans for the deportation and presume the Armenians innocent and forget that the Ottomans had to protect themselves against the political revolt of the Armenians.

The so-called genocide assertions which are contested by means of communication in great alliance in Europe, the United States, in some other countries, in Armenia and the Armenian Diaspora. All information given on this matter is in favour of the Armenians and against Turkey and forms an anomic situation.

The research will be made of findings made by questionnaires and informal interviews and their junction and comparison to sociology and historical records.

Keywords: Deportation, genocide, diaspora, social consciousness, lower culture

(*) Doç. Dr., Ondokuzmayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi. sosyoloji1983@hotmail.com

1. Giriş

“Türkü, Kürdü, nerede ve hangi şartlarda görürsen öldür. Gericileri, sözünden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hainleri öldür, intikam al”.

Taşnak Ermenilerin Osmanlı Dönemindeki Sloganlarından¹

“Türkiye bölünecek ve bir Kürt devleti kurulacaktır. Ermeniler, Kürtler ile olan ilişkilerini iyi yürütmeli ve Kürtlerin mücahedelelerini desteklemelidir. Bugün Türklerin elinde olan topraklar, yarın Ermenilerin olacaktır”.

Lübnan Diaspora Ermenisi Ortodoks Başpiskoposu²

Osmanlı döneminde kontrol altında tutulan, ancak ulusal aidiyetlerini pekiştiren etnik kimlikler, Osmanlı'nın dağılma sürecinde etnik çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı politikaları, benzerlik yaratma amacını taşımasa da, Osmanlı toplumsal yapısı, farklılıkların muhafazası, güçlenmesi ve yeniden üretilmesini engellememiştir. Osmanlı döneminde, çatışmalar, tarafları tatmin edecek olan barışçı çözümlerin geliştirilmemiş olmasından dolayı ciddi bir güvenlik endişesi teşkil etmiştir. Bunun en belirgin göstergesi ise, dağılma sürecinde güçlenen Ermeni etnik milliyetçilerinin, Osmanlı toplumsal yapısını iç ve dış grup ilişkilerinde sorgulayabilen bir konuma gelmiş olmasıdır.

Dünya tarihinin büyük devletlerinden olan Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısı, etnik kimliği önemememiş/yadsımış olsa da farklı ulusların siyasi söylem ve eylem olarak gelişme alanı bulduğu bir toplum modeli sunmuştur. Özellikle Fransız İhtilâli ve onu izleyen değişme, Ermenilerin de dâhil olduğu uluslaşmayı tetiklemiştir. Bu nedenle dönem içinde batıda yaşanan gelişmeler çok uluslu bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu için önem taşımış, imparatorluk sınırları içinde yaşayan Bulgarlardan Arnavut'lara,

Araplardan Ermenilere kadar bütün unsurlar anomi, toplumsal çözülme ve çatışmanın içine çekilmişlerdir.

Bu bağlamda Türk-Ermeni sosyal münasebetleri, Osmanlı devletinde 1915 olaylarına neden olan Osmanlı-Rus savaşına kadar belirgin/açık bir toplumsal çatışmaya taraf olmaksızın devam etmiş olsa da Ermenilerin uzun bir süredir düşünce ve eylem biçimi olarak gizli bir etnik ayrışma düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle 1915 olaylarına ilişkin yapılan tartışmalar, Türkiye'de hem dış hem de iç toplumsal dinamikler açısından önemli hale gelmektedir. Bu yüzden Türkiye'de Ermeni meselesinin nasıl algılandığı açıklanması gereken sosyolojik bir konu olmaktadır.³

Ermenistan ve Ermeni diasporası tarafından yürütülen soykırım iddialarının, Avrupa Birliği ülkelerinin büyük çoğunluğunda, ABD ve değişik bazı dünya ülkeleri tarafından benimsenmesi ve buna bağlı olarak sosyalleşme süreci içinde Türkiye'de de toplumsal bilinçte Ermeni soykırım iddialarının gerçek olduğu ve kabul gördüğü şeklinde anlaşılmaktadır. Bu bakımdan konunun sosyolojik olarak araştırılması ve verilerle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Günümüzde Türkiye'de, Türk-Ermeni ilişkilerini yansıtan bilgiler kronolojik yapı dışında yorumlamanın ortaya çıkardığı gerilime bağlı olarak değişmekte ve yeniden tanımlanabilmektedir. Örneğin Türk tarihi açısından Osmanlı hükümetinin Ermenileri savaş alanlarından çıkararak yeniden yerleştirilmesi girişimi farklı bağlamda değerlendirilmektedir. Zorunlu göç, günümüzde Osmanlı Devleti için Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı sürecinde Ruslarla işbirliğini engellemek ve iç toplumsal çatışmayı önlemek için alınmış bir karar niteliğinde algılanırken aynı süreç

(1) Ermeni terörü, Komiteler, <http://www.ermeniteroru.8m.com/komiteler.htm>

(2) Gün Seher, 04 ve 05 Aralık 2007 ve Ekspres, 26 Aralık 2007.

(3) Recep Cengiz, Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya, s. 8-18

günümüzde Türkiye’de bazı alt grupların benimsediği gibi Ermeniler için toplumsal yok olmanın başlangıcı olarak değerlendirmektedirler.

1991 yılında Ermeni soykırım iddialarını gerçek olarak tanımlayan bir anayasa ile Bağımsız Ermenistan Cumhuriyetinin ilan edilmesi ve Fransız Parlamentosunun soykırımı onaylaması ve ABD Kongresine soykırımın tanınması için yasa teklifinin sunulması gibi girişimler, diaspora Ermenileri için birer kazanım olurken söz konusu gelişmeler Türkiye’de Ermeni soykırım tartışmaları ile ilgili olarak yeni algılama ve yorumlamanın varlık kazanmasına kaynaklık etmektedir.

Ermenistan ve diasporanın temel hedef olarak belirlediği ve her söylemde dile getirdikleri soykırım iddiası dört aşamalı (“Dört T” Planı) olarak yürütülmektedir. Bunlardan birincisi “tanıtma”; Ermeni soykırımının yapıldığına dair güçlü propaganda çalışmalarının yürütülmesidir. Başta ABD, AB ve dünyanın değişik toplumlarında bu aşama önemli ölçüde gerçekleştirilmiş gözükmektedir.

İkinci aşama ise, dünyada ve daha önemlisi Türkiye’de Ermenilere soykırım yapıldığı iddialarının gerçek bir olay olarak “tanınma”sının sağlanmasıdır. Ermenistan ve Ermeni diasporasının gayretleri ile başta AB ülkeleri ve diğer birçok ülkede sürekli gündemde tutulan soykırım iddialarına yönelik politikaların arkasında Türkiye’de bazı alt grupların düşünsel yapısına baskı kurularak biçimlendirilmesi Türkiye’de iddiaların gerçekmiş gibi algılanmasını sağlanmaya yöneliktir.⁴ Üçüncü aşama, “tazminat” ve dördüncüsü ise, Türkiye’den Sevr Antlaşmasında belirtilen esaslara dayanan “toprak” talebidir.⁵

Ermenistan ve Ermeni diasporasının temel hedef olarak belirlediği ve dört aşamalı olarak yürüttükleri söz konusu planın ikinci basamağını oluşturan durumun Türkiye’de uygulama alanının genişliği ve niteliğinin belirlenmesi ve sonraki aşamaların gerçekleşme

derecelerinin varlık karakterleri çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Çalışma yazarın ‘Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya’ eseri esas alınarak hazırlanmıştır. Söz konusu kitapta, çalışmanın evreni Diyarbakır merkez olarak belirlenmiştir. Örnekleme ise tüm nüfus bileşenlerini temsil ettiğini düşündüğümüz 494 bireydir. Elinizdeki makale yukarıda adı geçen kitaptan alınmış bir iktibas gibi düşünülebilir.

2. Osmanlıda İç Grup İlişkilerinin Algılanması

Araştırmanın yapıldığı zaman dilimi itibariyle, I. Dünya Savaşı sürecinde Ermenilerin Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız devlet kurma girişiminden kaynaklanan sosyal çatışmayı, sadece Ermeni ölümlerinin olduğuna yönelik bir toplumsal bilinç oluşturma gayreti olarak değerlendirebiliriz. Bunun tipik bir örneği, Türklerin soykırım iddialarına şiddetli tepki göstermelerinin nedeni olarak Ermenilerin tazminat hatta toprak istemelerinden kaynaklanan korku olduğu yönündeki iddialardır.⁶ Aynı şekilde, Ermeni meselesini ele alan ve Türklere karşı önyargı içeren yüzlerce kitap bulunması da bu duruma örnek gösterilebilir. Söz konusu yazılı basında çoğu zaman Türklere karşı dinsel veya ırkçı bir nefret bulunmakta ve Türkler zalim ve barbar olarak resmedilmektedir.⁷ Oysa her çatışma gibi Osmanlı Ermeni çatışması, gerek dış gerekse iç grup ilişkilerinde anarşi/anomi durumunda, ortaya çıkan “güvenlik ikilemi”ne ve tüm bireylerin güvenliğini azaltan karşıt hareketlere dayanmaktadır.⁸

Osmanlı İmparatorluğunun merkezi otoritesinin zayıflamasını fırsata çeviren ve

(4) Birsan Karaca, Sözde Ermeni Soykırım Projesi, Say Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41.

(5) Birsan Karaca, Sözde Ermeni Soykırım Projesi, Say Yayınları, İstanbul, 2006, s.18-19.

(6) NZZ Am Sonntag, 12 Mart 2007.

(7) The Statesman, 13 Şubat 2007.

(8) Recep Cengiz, Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya, s. 64.

karşıt eylemleri benimseyen Ermeniler, Osmanlı toplumsal yapısının güvenliğini kendi güvenlikleri ile birlikte karşılıklı olarak tehdit etmişlerdir. Söz konusu tehdit, çatışan grup üyelerinin önemli sayıda öldürülmesi ve ciddi biçimde fiziksel ya da zihinsel zarar görmesine neden olmuştur. Özellikle Osmanlı-Rus savaşı ile başlayan gruplar arası gerilim ve çarpıtılmış düşmanlığın mevcudiyeti, grupların birbirlerini tehdit olarak görme eğilimlerini artırmıştır. Bu tehdit algısı Osmanlı devletinin olumsuz/zayıf koşullarında, Ermenilerin, şiddeti doğuracak bir hareketlilik içine girmesine ve benzer şekilde her anlatıda çarpıtılmış olan Ermeni düşmanlığının tarihsel anlatı ve kayıtlarının mevcudiyeti de Türklerin şiddetle yönelmelerinde etkili olmuştur.

Osmanlı-Ermeni çatışmasının temel unsuru, Ermenilerin şeytanileştirilmiş, değersizleştirilmiş veya tehdit eden olarak algıladıkları Osmanlı'yı "öteki" üzerinden konumlandırarak korkunun kaynağını kültürel olarak bizatihi kendilerinin inşa etmiş olmalarıdır. Bu bağlamda Osmanlı merkezli bir korkunun oluşması şiddetin rasgele ve anlamsız değil aksine ürkütücü bir biçimde anlamlı hale geldiğini göstermektedir. Günümüzde de söz konusu şiddetin ortaya çıkardığı sonucu, soykırım olarak tartışma/algılama, kaotik, rasgele, anlamsız, irrasyonel veya duygusal olmayan çok boyutlu ve Türkleri "öteki" üzerinden konumlandırma olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca çeşitli kavram karmaşası yaratarak bazı hedef alt grupları bilgi bombardımanına tabi tutarak ve çeşitli algı operasyonları ile Ermenilere ait söylem ve eylemleri, meşru kılma girişimidir. Şüphesiz böyle bir süreç, bireye ve guruplara işlemedikleri bir suçun kabul ettirilmesi olduğu kadar suç işleyen ötekinin de masumiyeti yönünde gerçekleşebilmektedir. Ermeni soykırım iddiası projesinin savunucularından Kevrok Bardakçıyan'ın ifade ettiği gibi bu sürecin hedefi, Türkiye'nin konuya ilişkin bütün haklılıklarını, karşı politikalarını temelsizleştirmektir.⁹

A. Osmanlı-Ermeni Çatışmasının Nedenini Algılama

Osmanlı-Ermeni çatışması, Osmanlı-Rus savaşının başlaması ile Ermenilerin Türkler tarafından işbirlikçi olarak kabul edilmesi, Ermenilerinde Ruslarla işbirliğinin Türkleri kışkırttığını bilmesi ile belirginleşen bir süreç olmuştur. Aynı zamanda bu karşılıklı bakış açılarının her yeni anlatıda manipüle edilmesi hem Türk hem de Ermenilerin güvenlik ikilemine dayanan tehdit algısını illüzyondan halüsinasyona uzanan geniş bir alana taşımıştır. Bu nedenle güvenlik ikilemine neden olan yani Türkleri Ermenilere ve Ermenileri Türklere karşı kışkırtan sebepler çok faktörlü sosyolojik bir olguya dayanmaktadır. Söz konusu bu tehdit algısı aynı sosyolojik yasalarla günümüzde de devam etmektedir.¹⁰

Osmanlı toplumsal yapısı içinde Türk ve Ermeni seçkinlerinin birbirleri ile ilgili algıları, nasıl 1915 yıllarında sorunun tanımlanmasında belirleyici bir role sahip olmuşsa günümüzde de Türkiye'de Türk ve Ermeni seçkinlerin algıları önemli ve belirleyici olmaktadır. Bu algı, iki toplumun birbirleriyle olan ilişkilerini geçmişten geleceğe taşıyan ve şekillendiren bir gerçeklik olmaktadır. Bu bağlamda, her iki toplumun etnik çatışmaya esas teşkil eden soykırım tartışmalarını, a) genelde Anadolu'ya özelde de Doğu Anadolu'ya atfedilen simgesel anlam, b) toprakların bütünlüğüne yönelik çatışma, c) 'biz' ve 'onlar' ayrımını güçlendiren etnik kimlik ve d) olası barışın niteliğine yönelik tutuma dayandırabiliriz.¹¹

Dönem içinde Ermenilerin Osmanlı toplumu ile birlikteliklerini sorgulamaya neden olan faktörleri "Avrupa ve diğer büyük devletlerinin kışkırtması", "Milliyetçilik hareketleri", "Osmanlının zayıflığından Ermeni-

(9) Birsan Karaca, Sözde Ermeni Soykırım Projesi, Say Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41-42.

(10) Recep Cengiz, Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya, s. 64-74.

(11) Recep Cengiz, Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya, s. 64-74.

lerin faydalanma girişimi” gibi bir dizi faktörle açıklamak mümkündür.

Tablo 1: Örneklem Grubuna Göre Türk-Ermeni Çatışmasının Nedenleri

<i>Türk-Ermeni Çatışmasının Nedenleri</i>	<i>S</i>	<i>%</i>
Zamanın Avrupa ve diğer büyük devletlerinin kışkırtması	166	33,6
Milliyetçilik hareketleri	200	40,5
Farklı dine mensup olmaları	53	10,7
Osmanlı'nın zayıflığından Ermenilerin faydalanma girişimi	34	6,9
Ermenilerin ekonomik olarak güçlü/zengin olmalarının kışkırtılması	28	5,7
Ermenilerin zayıflığından Osmanlı'nın faydalanma girişimi	13	2,6
Toplam	494	100,0

Yaklaşık bin yıl Türklerle birlikte yaşayan Ermenilerin Osmanlı'nın çöküş döneminde bağımsızlık iddiasında bulunmasının iç ve dış grup ilişkilerine yaslanan iki esas sosyolojik nedeninden söz edilebilir. Bunlardan birincisi Ermenilerin Osmanlı devletinin çöküşüne paralel bağımsızlık talebinde bulunarak ilişkilerin kötüleşmesine sebep olmaları, ikincisi ise çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı toplum yapısı üzerinde başta Ermeni ulusalcılığının gelişmesine sebep olan Fransız ihtilâlinin olası sonuçlarını Osmanlı'nın öngörememiş olmasıdır.¹²

Ermeniler arasında bağımsızlık düşüncesi, kendi iç dinamikleri kadar batı kaynaklı bireysel, toplumsal, iktisadi, siyasi vb. dönüşümden kaynaklanan bir süreç olarak gözükmektedir. Zira Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler, Türkiye'nin stratejik önemini kontrol edebilmek ve sürdürülebilmek amacıyla Ermenileri Osmanlı toplumsal yapısına karşı anomik bir durumun muhatabı konumuna getirmede etkin faktörler olmuşlardır. Aynı şekilde günümüzde de Ermeni meselesini gündemde tutan yani “Ermeni Soykırım” iddiasını yasal çerçeveye dâhil etmek isteyen unsurlar benzerlik göstermektedir.

“Anomi”, “isyan”, “savaş”, “göç” gibi bir dizi sosyolojik kavramları içeren Ermeni sorunu, her savaşta olduğu gibi gönüllü ve zorunlu göçün (sosyal mobilitenin) birbirine karıştığı bir dönem ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin en belirgin tetikleyici nedeni, I. Dün-

ya Savaşı sırasında, dış grupların milliyetçi söylemlerinin etkisi altında kalan Ermenilerin, Türk ordusundaki askeri kimliklerinden ayrılarak işbirlikçi ve casuslar olarak dönem içinde sosyal çözülme ve çatışmanın sorumlu olarak görülmüş olmalarıdır. Söz konusu durumun belirgin sonucu ise Ermenilerin önce Osmanlı toprakları içinde zorunlu göçe tabi tutulmaları, sonrada Avrupa ve Amerika olmak üzere başka ülkelerde sosyal hareketliliğe maruz kalmış olmalarıdır.

Söz konusu bu ikili sosyal hareketliliği anlamlı kılan çarpıcı örneklerden biri, Birinci Dünya Savaşı sırasında, (1917-1918) Erzurum'da görev yapan Rus Yarbay Tverdohlebov'un el yazısıyla tuttuğu günlüğünde, Ermenileri yeteneksiz, asalak, açgözlü bir millet olarak nitelendirmesi, Ermenilerin Osmanlı'da ve sonrasında yeniden iskâna tabi tutulmalarının hem nedenini hem de sonuçlarını gösteren bilgi olarak değerlendirilebilir.¹³ Aynı şekilde Ermeni tarihçi Hambarsumyan'ın “biz Ermeniler, Türkleri suçluyor ve Osmanlı'da Ermenilere karşı soykırım yapıldığını söylüyoruz. Hâlbuki Ermeni milletini yeryüzünden silmeye ve bütün Ermenileri yok etmeye çalışan devlet Türkiye değil Rusya” açıklaması sosyal hareketliliği meşru gösterebilecek bir başka argüman olarak değerlendirilebilir.¹⁴

Araştırma evreninde yaklaşık %75.0 oranında kabul gördüğü gibi, Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sürecinde özellikle batılı dış grupların etkisiyle Osmanlı yönetimine karşı iç dinamikler açısından sosyal çözülme ve çatışmanın tarafı olmuşlardır. Aynı şekilde Fransa, ABD gibi ülkelerde soykırım iddialarının desteklenmesi ve Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni dosyasını açma kararı batılı dış grupların etkisine bir kez daha örnek gösterilebilir.¹⁵

(12) Recep Cengiz, Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya, s. 64-74.

(13) AA, 24 Mart 2007.

(14) Hasan Ağacan, Ekspres gazetesini, 26 Nisan 2006.

(15) Le Figaro, 14 Eylül 2006.

Araştırma evreninde %6,9 oranında onaylanan, ‘Osmanlının zayıflığından Ermenilerin faydalanma girişimi’ Ermenilerin işbirlikçi davranışlarını göstermesi ve böyle algılanması olarak değerlendirilebilir. Osmanlı-Ermeni çatışmasının nedeni, “zamanın Avrupa ve diğer büyük devletlerin kışkırtması”, “milliyetçilik hareketleri”, “Osmanlının zayıflığından Ermenilerin faydalanma girişimi” birlikte göz önüne alındığında yaklaşık %85.0 oranında Ermeni anomiyi olarak algılanmaktadır.¹⁶

Ulusal kimliğin tanımlanmasında etkili olan din de Osmanlı-Ermeni ilişkisinde ‘biz’ ve ‘onlar’ ayrımının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Osmanlı-Ermeni ilişkisinde etkili olduğu bilinen dini düşünsellik, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında güvenlik ikilemi içinde, hem Türklerin Anadolu’da dini bakımdan homojenleşmesine ve İslam düşüncesine paralel hareket etmelerine imkân sağlamıştır.¹⁷ Günümüzde de benzer şekilde Fransa Ermeni Protestan Kilisesi Başkanı Papaz Joel Mickaelian, 18 Haziran 1987 tarihli Avrupa Parlamentosu’nda “Ermeni soykırımını” tanıyan tasarının, Avrupa milletvekillerince oylanmasının 20. yılını kutlaması ve kararı, gerçeğin öncüsü olarak nitelendirmesi¹⁸ çatışmanın nedenini farklı dine mensup olma olarak nitelendirenleri haklı çıkaracak bir değerlendirme olarak görülebilir.

B. Ermenilerin Osmanlı Topraklarında Bağımsız Devlet Kurma Girişiminin Algılanması

Osmanlı topraklarında Ermenilerin devlet kurma girişiminin ortaya çıkardığı gerilim, dış ve iç grupların karşılıklı güvenliğini görece tehdit eden karşıt hareketleri tetiklemiştir. Bu nedenle Ermeniler karşı tepki içinde Osmanlı İmparatorluğunun merkezi otoritesinin zayıfladığına ve bu fırsattan yararlanmaya yaslanan algısı çatışmada önemli rol oynamıştır. Bu süreçte Ermeniler, Osmanlı toplumsal yapısının güvenliğini kendi

güvenlikleri ile birlikte tehdit eden bir unsur olarak varlık kazanmışlardır.¹⁹ Örneğin Paris barış görüşmelerinden okunduğu gibi Ermenilerin Türkler aleyhine son derece saldırgan bir karakter sergiledikleri gözükmektedir.

Araştırma evreninde Ermenilerin Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurma girişiminin algılanması bağlamında şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür.

Tablo 2: Osmanlı Devleti topraklarında Ermenilerin bağımsız bir devlet kurma girişimini değerlendirmenin eğitim-öğretim düzeyine göre dağılımı

Eğitim Durumu	Osmanlı topraklarında Ermenilerin bağımsız bir devlet kurma girişimini değerlendirme		
	Olumlu	Olumsuz	Toplam
Okur yazar değil	S	5	6
	%	45,5	54,5
Okur yazar	S	10	14
	%	41,7	58,3
İlkokul	S	9	19
	%	32,1	67,9
İlköğretim	S	3	12
	%	20,0	80,0
Lise ve dengi	S	34	85
	%	28,6	71,4
Üniversite	S	103	194
	%	34,7	65,3
Toplam	S	164	330
	%	33,2	66,8

Osmanlı sosyal yapısı içinde, Ermenilerin bağımsız devlet kurma girişimleri, teorik propaganda çalışmalarından, ayaklanmalara, silah temini ve transferinden, Ermeniler lehine Osmanlı devletine zarar verebilecek her türden girişimlerle anomik durumun ortaya çıkarılması olarak düşünülebilir.²⁰

Ermenilerin Türkiye’den çıkarılmasına neden olan bağımsız devlet kurma girişimlerinin araştırma alanında tüm eğitim-öğretim düzeylerinde %33.2 oranında “olumlu” ola-

(16) Kemal Çiçek, Türk-Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri: Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar, Teori, Nisan 2005, Sayı: 183.

(17) Die Tageszeitung, 22 Mayıs 2007.

(18) AFP, 16 Ekim 2007.

(19) Doğu Batı, Etnisite, Rogers Brubaker, David D. Latin, Etnik ve Milliyetçi Şiddet, S. 44, s. 211-238.

(20) Soykırım kavramı, tarihsel süreç içinde ölümlü ya da kültürel olarak tümüyle tasfiye edici toplumsal çatışmanın tanımlanmasında kullanılan oldukça yeni bir terimdir. Kavram Yahudi soykırımı ile ilgili ilk kez kullanılmakla birlikte değişik ulusların yaşadığı trajedi ile ilgili olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Kavram genel olarak bir grubun dini ya da etnik farklılıktan dolayı tümüyle yok edilmesi anlamında kullanılmaktadır.

rak görülmesi, Osmanlı topraklarının bölünebilir ve paylaşılabilir bir arena olarak algılanması anlamına gelmektedir. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde Ermenilerin Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurma girişimi Türklerin öldürmesi talebinin kabul edilebilir bulunması olarak düşünülebilir.²¹

Bağımsız Ermenistan'ın kurulması girişiminin Türkler üzerinde oluşturduğu bir travmanın yansıması olan 1915 olayları, Rus ordularına katılarak açık ihanet ve isyan içinde bulunan unsurlara karşı Osmanlı toplum sisteminin karşı mücadelesinde ortaya çıkan iç grup çatışması olarak görülebilir.²² Bu nedenle Ermenilerin bağımsız bir devlet kurma girişimleri ile birlikte ortaya çıkan hukuki ve sosyal norm ihlalleri onların birlikte yaşadıkları Türk, Kürt ve Çerkez gibi unsurlara karşı iç savaşı tetikleyen unsur olarak algılanmalarına neden olmuştur. Bu yaklaşım sadece Türk ve Ermeni bilim adamları tarafından değil Batı ve Rus gözlemciler tarafından da belirtilmektedir.²³ Bunu en tipik göstergelerinden biri, Taşnaksutyun Partisi Sözcüsü Giro Manoyan'ın, Türkiye-Ermenistan sınırının Türkiye'yi bölmeye ve yok etmeye yönelik olarak yapılan Sevr Anlaşmasına uygun olarak belirlenmesi gerektiğini söylemesidir. O Ermenistan'ın SSCB içerisindeyken sınır konusunun gündemde olmadığını, ancak Ermenistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra Sevr Anlaşması'nın yürürlüğe girdiğini ve sınırların söz konusu anlaşmaya göre belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁴

Diaspora ve Ermenistan Ermenileri tarafından hem Osmanlı döneminde gerçekleşen şiddet eylemlerini hem de soykırım iddialarına yönelik toplumsallaşma süreci, Türkiye ve dünya kamuoyunda siyaset, medya, sanat, ekonomi, hukuk ve din gibi birçok alanda gerçekleştirilmektedir. Örneğin Ermenilerin Osmanlı döneminde gerçekleştirdikleri söylem ve eylemlerin meşrulaştırılması ve Ermenilerin soykırım iddialarının tanınmasını sağlayan devlet/toplum sayısının önemli oranda olması siyasi bir sonuç olarak nitelendirile-

bilir. Benzer şekilde Ermenilerin Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurma girişimlerini bir toplumsal hak olarak nitelendirme anlamına gelen en çarpıcı örnek, Nancy Pelosi tarafından kongreye sunulan ve ABD çıkarlarının riske girmemesi için ertelenen yasa tasarısıdır.²⁵ Tasarının, 1.²⁶, 2.²⁷ ve diğer maddeleri incelendiğinde hem Osmanlı hem de Türkiye'ye yönelik siyasi iddialar ve talepler olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 1915 olaylarının anma günlerinde Ermenilerin Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurma girişimlerini onaylayan çeşitli devlet başkanları düzeyinde yapılan konuşmalar da aynı siyasi düzlem içinde değerlendirilebilir.²⁸

Ermenilerin Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurma girişimlerini dikkate değer kılan bir başka alan Ermeni siyasi propaganda ağını besleyen sanat içerikli çalışmalarlardır. Osmanlı topraklarında bağımsız bir Ermenistan için Ermenilerin 19.yüzyılın başlarında sanat ve ticaretle uğraşarak gitkice artan bir ekonomik güç elde etmeleri-
dir.²⁹ Ermeni diasporası ve lobileri, Osmanlı topraklarında bağımsız bir devlet kurma girişimlerinde dönemin karmaşık toplumsal dinamiklerini yadsımaya, sadece kendi kayıplarından söz ederek fakat Türklerin kayıplarından söz etmeyerek Türkleri ötekileştirme gayretinde olan aktörler olarak görünmekte-

(21) AA, 18 Şubat 2007.

(22) El Kahire Gazetesi, 05 Kasım 2006.

(23) Statesman, 02 Mart 2007.

(24) Yeni Müsavat, 24 Aralık 2007.

(25) The Washington Times, 20 Şubat 2007.

(26) 'Ermeni soykırımı 1915-1923 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu tarafından tasarlanıp uygulandı ve yaklaşık 2 milyon Ermeni'nin sınır dışı edilmesiyle, bunlardan 1,5 milyon kadın, erkek ve çocuğun öldürülmesiyle, kurtulan 500 bininin de evlerinden kovulmasıyla ve 2500 yıllık Ermeni varlığının anavatanından tasfiye edilmesiyle sonuçlandı.'

(27) Kemal ÇİÇEK, Türk Tarih Kurumu Ermeni Masası, <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=183>

(28) Ermenileri anma gününde, başkan GEORGE W. BUSH, April 24, 2005, For Immediate Release Office of the Press Secretary April 24, 2005'de ifadeleri şöyledir. Biz Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinde 1.5 milyon kadar Ermeni'yi kitlesel ölüme ve göçe zorladığını hatırlıyoruz. Bu korkunç olay pek çok Ermeni'nin büyük felakete nasıl çağırıldığını göstermektedir. Ben bu korkunç yaşam kayıplarından dolayı en derin başsağlığını ifade ederek bütün dünyadaki benim dostlarım olan Amerikalı ve Ermeni topluma katılıyorum. Bugün bizim Ermeni toplumunun acısını yaşadığımız ve bu insanlık trajedisinin 90. yıl dönümünde andığımız gibi, biz ayrıca bağımsız bir Ermeni devletinin parlak bir geleceğini umut ediyoruz.

(29) Salim Çoçce, Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesi, Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, 2001.

dirler. Ermeniler, kendi geçmişleriyle yüzleşme kaygısından dolayı Türkiye'nin geçmişine yüzleşmesi gerektiğini iddia ederek 'en iyi savunma saldırıdır' yaklaşımı içeren bir psikoloji içinde durmaktadırlar.³⁰

Günümüzde Ermeniler, tehciri tek tip bir Türk ulusu yaratma projesi'nin bir parçası ve tarihte ilk soykırım olarak nitelendirerek hatta Hitler'in soykırımı Türklerden öğrendiği iddiaları üzerine söylem ve eylem gerçekleştirerek tarihi ve sosyolojik bir gerçekliği süre giden bir gerilime yönlendirmektedirler. Bunun en önemli nedeni ise daha sonraki süreçte özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukukta "soykırım" kavramına yer verilmesi ve soykırım mağdurlarının birçok hak ve tazminat kazanmasıdır. Bu da "bedava pekmez baldan tatlıdır" yaklaşımı ile Ermenilerin iştahını kabartmaktadır.³¹

Tablo 3: 1915 yıllarında Tehcir esnasında yaşanan Osmanlı-Ermeni çatışmasının sonuçlarını Ermeni soykırımı olarak görme

1915 yıllarında Tehcir esnasında yaşanan Osmanlı-Ermeni çatışmasının sonuçlarını Ermeni soykırımı olarak görme	S	%
Evet	293	59,3
Hayır	201	40,7
Toplam	494	100,0

Tehcir olayının sonuçlarını analitik olarak dış ve iç dinamikler açısından ikiye ayırabiliriz; dış dinamizm açısından tehcirin sonucu, Ermenilerin Ortadoğu'da ve daha sonraki süreçte Kuzey Afrika'nın çeşitli ülkelerinde, Avrupa ve Kuzey Amerika'da, Rusya'da ve dünyanın diğer bölgelerinde diasporalar oluşturmalarıdır.³²

Bunun belirgin örneklerinden biri, 1924'de yönetimini elinde tutan Fransızların, Lübnan diaspora Ermenilerini 1928'de ana unsur olarak tanımasıdır.³³ Fransa'nın Ermenilere ilgisi günümüzde de devam etmektedir. Örneğin Sarkozy'nin Kilikya Ermeni Kilisesi lideri Aram Keşişyan'a bir mektup göndererek sözde "soykırım"ı yüksek sesle gündeme getirmeye devam edeceğini ve bu konuda tam bağlılıkla çalışacağını bildirmesi

geçmişle gelecek arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.³⁴

İç dinamizm açısından tehcirin sonucu ise şiddetli bir iç savaşa maruz kalmaksızın sorunun olası en az maliyet ve kayıpla çözümlenebilmesidir. Söz konusu ağır/şiddetli iç ve dış toplumsal ilişkilerin gerildiği bir dönemde yeniden iskân, sosyolojik olarak bir Ermeni soykırımı değil Ermenilerin kurtarılması için seçilmiş rasyonel bir çıkış kapısı olarak düşünülebilir. 1915 yıllarında tehcir esnasında yaşanan Osmanlı-Ermeni çatışmasının sonuçlarını bugün Batı dünyasının Ortadoğu'da yaptığı gibi birbirini boğazlayan dinsel ve etnik grupları organize ederek yürüttüğü anomik, çözülmeci ve çatışmacı toplumsal sürecin başarı sağlanamamış varlık karakterine benzetebiliriz.

1915 yıllarında göç (tehcir) esnasında yaşanan Osmanlı-Ermeni gerginliğinin/çatışmasının sonuçlarını bir Ermeni soykırımı değil tersine Ermenilerin bir soykırımdan kurtuluşu olarak görülmesi gerekliliğine rağmen çatışmanın sonuçlarının %59.3 oranında "soykırım" olarak görülmesi tarihi bilgi/algının başka sosyalleştirici faktörlerin etkisi altında kalmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu algıda hem diaspora Ermenilerinin hem de Türkiye'de bazı sosyalleştirici araçların etkisinden söz etmek gerekir. Bunlardan diaspora Ermenilerinin etkisi, soykırım iddialarını sürekli gündemde tutarak bu iddiaları çeşitli sosyalleşme araçları ile aktarmasıdır. 1915'te Türk yönetiminin Erivan ve civarında yaptıklarını dokümanlar ile belgelediğini iddia eden ve tehcir edilenlerin kişisel bir takım hikâyelerini konu alan Time dergisinin okuyucularına dağıttığı DVD vb. buna örnek gösterilebilir.

1915 olaylarına zemin hazırlamada önemli katkıları yadsıyamayacağımız ba-

(30) The Washington Times, 28 Mart 2007.

(31) s. 64-74.

(32) Recep Cengiz, Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya, s. 75-83.

(33) Yusuf Ziya Bildirici, Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliamlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri, Köksav Yayınları, Ankara, 1999, s.

(34) 18 Haziran 2007, Kaynak: Bugün.

ğimsız Ermenistan kurma girişimlerini destekleyen dönemin devletleri, 1915 olaylarının yoğunlukla yaşandığı coğrafi bölge üzerinde önemli demografik niceliğe sahip olan Kürt grupların varlığına dikkat çekmektedir. Batılılar bu süreç içinde Kürtlerin eğitim yoluyla disiplin altına alınmasını, ehliyetli ve yeterli vatandaş yapılabilmesini, Müslüman bağnazlığı nedeniyle Hıristiyan olabileceklerini gözden kaçırdıklarını belirtmektedir. Hatta söz konusu bu alanlarda başarı sağlanamasa bile toprakları işgal edilerek boyun eğmeleri istenmeliydi planını uygulayamadıkları için hayıflanmaktadırlar.³⁵

1915 olayları ve öncesinde bağımsız bir Ermenistan için gerekli topraklar üzerinde yaşayan ve büyük Ermenistan'ın önünde bir engel olarak gösterilen grupların bugün "Büyük Ermenistan" iddialarını yadsımayan grup olarak görünüm kazanması Ermenilerin sürekli soykırım iddiaları ile ilgili sosyalleşme sürecinde başarılı olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.³⁶

Araştırma evreninde Osmanlı toplum-devlet anlayışının %59,3 oranında soykırım yapabileceğinin kabul edilmesi, Ermenilerin bağımsız Ermenistan için teorik propaganda çalışmalarından pratik girişimlere kadar geniş bir yelpazede anomik bir durumun tarafı olarak varlık kazanmadıkları yönünde içselleştirilmesi/benimsenmesi ile birlikte, insan hakları ideolojisinin psikolojik etkisine bağlı olarak mağduriyetin sürekli olumlanmasının bir sonucu olarak düşünülebilir. Ermeni soykırım iddialarının tartışılmasında, "Yahudi Soykırım" iddialarında mağduriyete yüksek prim veren yeni bir sosyolojik ve psikolojik atmosferin ortaya çıkmasının etkisinden söz edilebilir.³⁷ Söz konusu mağduriyet algılaması, Ermenilerin soykırım iddialarında sadece diasporanın yaşadığı ülkelerle sınırlı olmayıp Türkiye'de de bazı alt gruplar üzerinde önemli bir kabul görme aşamasına geldiğini göstermektedir.³⁸ Bulgular, Ermeni tartışmalarında Türkiye'de yeni ve önemli bir sürece geldiğini ve sosyalleşme araçları vasıtasıyla

la esasen mağdur olmayan ama sanal olarak mağdur olandan yana bir duruş sergileyen "yeni bir toplum" bilinci oluştuğunu göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, Nobel Barış Ödülünün Orhan Pamuk'a verilmesi, Türk edebiyatının başarısı olarak değerlendirse de, Nobel komitesinin siyasi amaçla hareket ettiğini ve Türkiye'deki sözde insan hakları sorununa dikkat çekme amacı taşıdığını söyleyebiliriz.³⁹

Sonuç ve Değerlendirme

Soykırım iddiaları ile ilgili tartışmalara neden olan Osmanlı-Ermeni çatışması, sadece araçsal açıdan değil kültürel olarak belirlenmiş şartlar ve çevre içinde diğer unsurlarla iç içe bir sorun olarak görülmesi gerekir. Aynı şekilde Osmanlı-Ermeni çatışması, Ermenilerin tehdit eden olarak algıladıkları Osmanlı'yı "öteki" üzerinden konumlandırarak korkunun kaynağını bizatihi kendilerinin inşa etmiş olmalarından da kaynaklanmaktadır.

Tehcir sürecinin günümüzde, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bazı hedef alt grupları bilgi bombardımanına tabi tutarak sosyalleşme süreci bağlamında 'Ermeni soykırımı' olarak kabul görülmesi eğilimi tümüyle siyasi bir söylem ve eylem olarak değerlendirilebilir. Zira Türkiye'de bazı alt grupların tehcir odaklı Türk-Ermeni çatışmasını yaklaşık %85,0 oranında Ermeni anomiyiği olarak algılamakta ve çatışmanın sonucunu hemen hemen %60 oranında soykırım olarak görmesi konunun siyasal bağlamda manipüle edildiğini gösteren bir bilgi olarak değerlendirilebilir.

Aynı şekilde Türkiye'de Kurt etnisitesinin tehcir odaklı Türk-Ermeni çatışmasını yaklaşık %85,0 oranında Ermeni anomiyiği olarak algılamasına rağmen Ermenilerin Tür-

(35) Salim Çöhce, Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesi, Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, 2001.

(36) Salim Çöhce, Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesi, Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, 2001.

(37) Salim Çöhce, Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesi, Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, 2001.

(38) Salim Çöhce, Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesi, Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, 2001.

(39) The Washington post, 13 Ekim 2006.

kiye'den çıkarılmasına neden olan bağımsız devlet kurma girişiminin %33.2 oranında "olumlu" olarak görülmesi de konunun başka bir bağlam açısından ele alınması yerine siyasi açıdan ele alınmasının daha doğru olduğunu gösteren bir bilgi olarak görülmelidir.

1915 yıllarında tehcir esnasında yaşanan Osmanlı-Ermeni gerginliğinin/çatışmasının sonucunun %59.3 oranında "soykırım" olarak görülmesi ve Ermenilerin bağımsız devlet kurma girişiminin %33.2 oranında "olumlu" olarak görülmesi, tarihi bilgi/algının başka sosyalleştirici faktörlerin etkisi ile tersyüz edildiğini göstermektedir. Bu algıda hem diaspora Ermenilerinin hem de Türkiye'de bazı sosyalleştirici araçların etkisinden söz etmek mümkündür. Örneğin diaspora Ermenilerinin soykırım iddialarını sürekli gündemde tutan çeşitli sosyalleşme araçları sahip olması bir etken olarak düşünülebilir.

Araştırma alanında Osmanlı toplum-devlet anlayışının %59.3 oranında soykırım yapabileceğinin kabul edilmesi, örneklem grubu tarafından Ermenilerin tarihsel ve güncel taleplerinin içselleştirilmesi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Ermeni soykırım iddiaları ile ilgili tartışmalarda tutulan kulpun testiyi taşımada rasyonel olduğunu söyleyebiliriz.

Bibliyografya

1. Abramson, Renee. Racism Didn't Have A Place In Turkish Or Ottoman History, 16 October 2007 - Today's Zaman.

2. Bildirici, Yusuf Ziya. Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliamlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri, Köksav Yayınları, Ankara, 1999.

3. Çöğce, Salim. Büyük Ermenistan'ı Kurma Projesi, Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, Mart-Nisan-Mayıs 2001.

4. Cengiz, Recep. Ermeni Soykırımı Tartışmaları Toplumsal İz Düşüm, Damla Ofset, Haziran-2009, Konya.

5. Rogers Brubaker, David D. Latin. 'Etnisite, Etnik ve Milliyetçi Şiddet' Doğu Batı Dergisi, S. 44.

6. Çiçek, Kemal. Türk Tarih Kurumu Ermeni Masası, <http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No:183>.

7. Çiçek, Kemal. Türk-Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri: Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar, Teori, Nisan 2005, Sayı: 183.

8. Karaca, Birsen. Sözde Ermeni Soykırım projesi, Say Yayınları, İstanbul, 2006.

9. Köni, Hasan. Ermeni Meselesi ve Türkiye'nin Uluslararası Konumu, adlı Almanya Extertal'de yaptığı toplantıdan.

10. AA, 18 Şubat 2007.

11. AA, 24 Mart 2007.

12. AFP, 16 Ekim 2007.

13. Ağacan Hasan, Ekspres gazetesi, 26 Nisan 2006.

14. Bugün, 18 Haziran 2007.

15. Die Tageszeitung, 22 Mayıs 2007.

16. Ekspres, 26 Aralık 2007.

17. El Kahire Gazetesi, 05 Kasım 2006.

18. Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, Mart-Nisan-Mayıs 2001.

19. Ermeni Terörü, Komiteler, <http://www.ermeniteroru.8m.com/komiteler.htm>

20. Europa Pres, 07 Mart 2007.

21. Gün Seher, 04 ve 05 Aralık 2007.

22. Le Figaro, 14 Eylül 2006.

23. NZZ Am Sonntag, 12 Mart 2007.

24. Sankei Shimbun, 12 Mart 2007.

25. Statesman, 02 Mart 2007.

26. Tages Anzeiger, 02 Mart 2007.

27. Tempo, 26 Ekim 2007.

28. The Statesman, 13 Şubat 2007.

29. The Washington post, 13 Ekim 2006.

30. The Washington Times, 20 Şubat 2007.

31. The Washington Times, 28 Mart 2007.

32. Yeni Müsavat, 24 Aralık 2007.